

ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ СТУДЕНТІВ-ІНВАЛІДІВ ПО ЗОРУ В ГРУПІ ІНТЕГРОВАНОГО ТИПУ

Гребенюк Т.М.

кандидат психологічних наук, доцент
НПУ імені М.П. Драгоманова

У статті представлено опис результатів дослідження та аналіз структури міжособистісних стосунків студентів-інвалідів по зору в групі інтегрованого типу.

В статье представлено описание результатов исследования и анализ структуры межличностных отношений студентов-инвалидов по зрению в группе интегрированного типа.

In the article description of research results and analysis of structure of interpersonality relations of students-invalids are presented on sight in the group of integrated type.

Ключові слова: студенти-інваліди по зору, інтегровані групи студентів, міжособистісні стосунки, соціометрія.

Ключевые слова: студенты-инвалиды по зрению, интегрированные группы студентов, межличностные отношения, социометрия.

Key words: the students-visually impaired persons, the integrated groups of students, interpersonal relations.

Сенсорна недостатність, як фактор, який змінює характер протікання психічного розвитку особистості, певною мірою, на різних вікових етапах впливає на її стосунки з оточуючим, викликаючи, за висловлюванням Л.С. Виготського „соціальну ненормованість поведінки”. Так, зокрема, глибокі порушення зору впливають на поведінку особистості порушуючи її взаємодію з навколишнім світом та іншими людьми. Спостерігаються своєрідні соціальні установки особистості в здійсненні діяльності: запобігання невдачі або досягнення успіху, активність під натиском (Г.А.Буткіна); емоційні афектації різної міри вираженості (агресії, стани тривожності, демонстратизм, замкнутість).

Специфічні особистісно-соціальні якості дітей і підлітків з порушеннями зору є наслідком внутрішнього психологічного та зовнішнього соціального обмеження їх комунікативної активності та створюють у подальшому труднощі для досягнення успіху у всіх видах діяльності [3; 4; 5; 6].

Дослідження особливостей міжособистісних стосунків в інтегрованій групі студентів (зі збереженням та з порушенням зором) дасть нам можливість отримати дані про особливості виникнення та розвитку міжособистісних стосунків, їх інтенсивність, частоту, характер, соціальну спрямованість і значимість. Ці дані дозволять нам визначити ієрархію авторитетів, симпатій, а через них і місце студентів-інвалідів по зору в групах інтегрованого типу. В нашому дослідженні ми передбачаємо з'ясувати місце студента-інваліда по зору в системі ділових і особистих стосунків. Для дослідження нами було використано, як основний метод – соціометрію.

Під час розробки змісту соціометричного опитувальника ми виходили з положень про те, що зміст спільної діяльності має впливати на статус особистості в групі. Тому нами передбачались різні критерії міжособистісного вибору з урахуванням видів діяльності, найбільш характерних для вузівського життя. Так були виведені загальні для цих колективів критерії міжособистісного вибору: вибір на спільну навчальну діяльність, на дружнє спілкування і на майбутню спільну працю.

У відповідності з критерієм вибору, досліджуваним задавалися запитання, відповіді на які характеризують ставлення до певної особистості з урахуванням її можливостей щодо успішної участі в різних видах діяльності. За умовами соціометричного експерименту, кожен з респондентів мав можливість зробити по 3 позитивних і 3 негативних вибори. З метою виявлення особистісних якостей, на які орієнтуються досліджувані, їм пропонувалось обґрунтувати кожен з позитивних і негативних виборів.

Питання формувалися наступним чином.

1. З ким із членів вашої групи Ви б хотіли готуватися до семінарських занять? З ким не хотіли б? Чому?
2. З ким із членів групи Ви хотіли б святкувати “День Києва”? З ким не хотіли б? Чому?
3. З ким із членів групи Ви хотіли б разом працювати після закінчення університету? З ким не хотіли б? Чому?

Соціометричний статус кожного члена колективу визначався за формулою, яка враховувала кількість отриманих ним позитивних і негативних виборів по відношенню до загальної кількості опитаних членів колективу. $St = ER / n - 1$, де St - соціометричний статус особистості в колективі; ER-алгебраїчна сума отриманих ним

позитивних і негативних виборів; n- кількість членів колективу охоплених експериментом (за А.В. Киричуком). В залежності від величини соціометричного статусу, кожен член колективу зайняв місце в одній з п'яти статусних категорій: "лідери" (St = 0,20), "ті, кому надали перевагу" (St = 0,19 до 0,05), "нейтральні" (St = 0,04 до - 0,04), "ізолювані" (- 0,04 до - 0,19), "знехтувані" (St = - 0,20 і нижче).

Розглянемо, як розміщені за статусними категоріями студенти-інваліди по зору у різних видах діяльності в інтегрованій групі студентів на першому етапі дослідження. Ці дані представлені в таблиці 1. Дані приведені у співвідношенні з числом студентів-інвалідів по зору, які увійшли в кожну із статусних категорій до числа кількості інвалідів по зору I та II груп, які взяли участь в експерименті.

Аналіз отриманих даних показав, що в інтегрованих студентських колективах, студенти-інваліди по зору, в більшості випадків знаходяться в нейтральному (в середньому по всім критеріям вибору 31,4 %) та ізолюваному положенні (в середньому по всім критеріям вибору 28,9 %). Студенти-інваліди по зору значно рідше займають престижні положення: лідерів (в середньому близько 10,7 %) і тих яким надали перевагу (в середньому близько 16,8 %). Тобто ми можемо констатувати, що спостерігається обмеженість міжособистісного спілкування студентів-інвалідів по зору зі зрячими одногрупниками.

Таблиця 1

Розміщення студентів-інвалідів по зору по статусним категоріям за різними критеріями вибору (дані наведені у %)

Статусні категорії	Критерії вибору									Середній показник
	навчання			дружнє спілкування			майбутня професійна діяльність			
	I гр.	II гр.	С.П.	I гр.	II гр.	С.П.	I гр.	II гр.	С.П.	
I – лідери	11	14	12,5	6	7	6,5	6	14	10	10,7
II – ті, яким надали перевагу	22	21	21,5	11	14	12,5	11	21	16	16,8
III – нейтральні	33	29	31,0	33	36	34,5	28	29	28,5	31,4
IV – ізолювані	28	29	18,5	39	29	34,0	39	29	34	28,9
V – знехтувані	6	7	6,5	11	14	12,5	16	7	11,5	10,2

Якісний аналіз характерологічних даних членів різних статусних категорій показав, що наприклад, в категорії „лідерів” та „тим, яким надали перевагу” потрапляють студенти-інваліди, які мають залишок зору, позитивні особистісні якості, наявність досвіду спілкування, широке коло інтересів, високий рівень успішності, та достатні навички володіння засобами спілкування, адекватну самооцінку і відношення до свого дефекту, позитивні установки і низький рівень тривожності. До складу студентів, які потрапили у категорію „нейтральних” в основному відносяться ті, у кого переважають такі риси характеру, як замкнутість, некомунікабельність, наявність важких депресивних станів, відсутність інтересів, вони характеризуються наявністю неадекватної самооцінки дефекту і його наслідків, наявністю дефіциту особистісно-емоційного спілкування і відсутністю досвіду спілкування. Категорії „ізолюваних” та „знехтуваних” займають особи, які характеризуються негативними особистісними якостями, агресивністю, тривожністю, наявністю неадекватної самооцінки, а також відсутністю досвіду спілкування та установки на соціальну інтеграцію.

Найбільша кількість студентів, що потрапляють до категорії „лідерів” спостерігається за критерієм „спільне навчання”, що ми пов'язуємо з хорошим вербальним інтелектом незрячих студентів. Це дозволяє їм досягти успіхів у навчальній діяльності, а в деяких випадках вони навіть проявляють більш високі результати, ніж зрячі студенти. Так, провівши аналіз необхідної документації ми встановили, що з числа студентів-інвалідів близько 6 % навчаються на „відмінно”, 57 % - на „відмінно і добре” та 37 % на „добре” та „задовільно”.

Незначна кількість позитивних виборів, що отримали студенти-інваліди за критерієм „дружнє спілкування” пов'язана з рядом об'єктивних факторів, які ми визначили шляхом аналізу висловлювань респондентів в ході експерименту щодо мотивів зроблених ними позитивних та негативних виборів.

З'ясувалося, що мотивами позитивних виборів за критерієм „дружнє спілкування” були: позитивні особистісні якості, а саме: життєрадісність, організаторські здібності, любов до мистецтва, товариськість, взаємодопомога тощо. Мотивами негативних виборів: пасивність, лінивість, замкнутість, відсутність власної думки, ненадійність, здатність на підлість, відсутність інтересів, зазнайство тощо. Аналіз мотивів міжособистісних виборів показує, що студенти в основному орієнтуються на морально-особистісні якості своїх одногрупників.

В основі вибору партнера на спільну діяльність лежить психологічна потреба (бажання), її усвідомлення (мотив) та обґрунтування рішення (мотивація). Створення експериментальних умов (проведення соціометрії) спонукає людину до рефлексивного пошуку з врахуванням зовнішніх факторів для його обґрунтування. Це такі

фактори: об'єктивний зміст діяльності; якості особистості, яку обирають; інформованості про наявність таких якостей у однокласника, досвіду спільної діяльності; мобільність суб'єкта.

На наш погляд зрячі студенти набагато краще обізнані з якостями своїх однокласників – інвалідів по зору, саме як членів навчального процесу ніж з їх якостями необхідними для дружнього спілкування та майбутньої трудової діяльності. Тому і спостерігається така незначна кількість студентів-інвалідів по зору, які потрапили у сприятливі статусні категорії за даними критеріями у порівнянні з категорією „спільна навчальна діяльність”.

В таблиці 1 відображена тенденція, яка вказує на наявність певної залежності положення інвалідів по зору в системі міжособистісних стосунків інтегрованої групи від ступеня порушення зору. Так, особи з I групою інвалідності рідше потрапляють у високі статусні категорії, ніж інваліди II групи. До того ж вони частіше представлені в категоріях „ізолюваних” і „знехтуваних” по всіх категоріях вибору.

Показовим є те, що ця тенденція слабше проявляється за критерієм „спільне навчання”. За критерієм „дружнє спілкування” більш помітна різниця у кількості осіб з різним ступенем порушення зору, які ввійшли в сприятливі і несприятливі статусні категорії. Так за цим критерієм близько 17 % студентів-інвалідів I групи займають сприятливі статусні категорії „лідерів” і „тих, кому надали перевагу”, у свою чергу студентів-інвалідів по зору II групи близько 21 %. Це свідчить про більш сприятливе положення осіб II групи по зору в системі міжособистісних стосунків. На наш погляд, це можна пов'язати з тим, що студенти інваліди по зору II групи більш мобільні та самостійні в просторовій орієнтації, а це в свою чергу полегшує їм участь в різних видах діяльності студентського колективу і сприяє підвищенню їх активності.

Найбільші розбіжності у виборах студентів-інвалідів I та II груп по зору спостерігаються за критерієм „майбутня спільна професійна діяльність”.

Проаналізовані факти дозволяють зробити висновок про те, що в інтегрованих групах тифлопедагогів спостерігається обмеженість міжособистісних стосунків студентів-інвалідів по зору зі зрячими однокласниками. При організації різних видів діяльності незрячих з метою оптимізації ділового та міжособистісного спілкування особливу увагу слід звернути на інвалідів по зору I групи. Їм необхідна спеціальна, стимулююча допомога для більш активного і важливого для всієї групи прояву позитивних якостей особистості. Це в свою чергу буде впливати на підвищення їх ролі та престижності в колективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Буткина Г.А. К проблеме социально-психологической адаптации слепых // Изучение личности аномального ребенка. – М., 1977. – С.15-16.
2. Выготский Л.С. К психологии и педагогике детской дефективности // Вопросы воспитания слепых, глухонемых и умственно-отсталых детей. – М.: Изд-во отдела социально-правовой охраны несовершеннолетних, 1924. – 157 с.
3. Гудонис В. Интеграция лиц с нарушенным зрением / Дефектология, 1993. - №4.
4. Залюбовский П.М. Сенсорные предпосылки общения человека в условиях слепоты // Дефектология. – 1981. - № 2. – 35 с.
5. Никулина Г.В. Формирование коммуникативной культуры лиц с нарушениями зрения в условиях образовательного и реабилитационного процесса: Монография.- СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И.Герцена, 2004. – 299 с.
6. Синьова Є.П. Актуальні питання соціальної адаптації осіб з глибоким порушенням зору / Інвалід і суспільство: проблеми інтеграції. Зб. Теоретичних та методичних матеріалів для працівників соціальних служб для молоді. – К., 1995. – Випуск 1. – С. 17-22.

УДК 376.1:613

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФІЛАКТИКИ ВИНИКНЕННЯ ДЕВІАНТНОСТІ У РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ПІДЛІТКІВ

Коган О.В.

кандидат педагогічних наук, доцент
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка

У статті висвітлено питання щодо особливостей формування девіантної поведінки у розумово відсталих учнів. Подано визначення понять «норма», «відхилення», девіантна поведінка. Розглянуто питання